

СЕКЦІЯ 6 ІСТОРІЯ У ВИРІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ ТА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Стемблівська Богдана

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ОБРАЗ МАВКИ В ІСТОРИЧНИХ НАРОДНИХ ВІРУВАННЯХ ТА ОБРЯДАХ УКРАЇНЦІВ ТА ДОСВІД ТВОРЕННЯ ДОСТОВІРНОГО МЕДІЙНОГО НАРАТИВУ

Ключові слова: українська міфологія, мавка, потойбічний світ.

Key words: Ukrainian mythology, Mavka, the underworld.

Актуальним для дослідження як сучасної, так і середньовічної історії культури України є аналіз образу мавки як яскравого прикладу потойбічного світу в українських народних віруваннях. Вслід за середньовічним мітом, сучасні митці визначили, що такий образ може стати потужним інструментом для сучасних медіа: художнім та просвітницьким, зокрема для розвінчання пропагандистських наративів.

Українська мавка – не просто лісова примара з давніх переказів, а глибокий символ трагічної жіночої долі, моральної небезпеки та захисту, який сьогодні живе в анімаційному кіно й короткометражних фільмах, сприяючи осмисленню українцями власної ідентичності і протистоянню культурній агресії. Відповідно до української міфології, Мавка (навка, нявка, лісова русалка) – це істота, яка уособлює душу дівчини, що загинула насильницькою смертю, найчастіше утоплениця. Вона блукає лісами, приваблює чоловіків своєю неземною красою і мстить за зраду чи наругу [3, с. 285].

Етнографи В. Гнатюк і В. Войтович у своїх дослідженнях описували її образ так: гарна дівчина з відкритою спиною, з видимими органами, що втілює небезпеку природи та водночас несе в собі певний моральний урок [4, с. 312–315; 2, с. 178–180].

Дослідники вказують, що в традиційній культурі з мавкою пов'язані обряди проводів русалок на Зелені свята: громада плете вінки, співає особливі пісні й виконує ритуали, щоб від поселень людських відігнати нечисту силу й захистити себе та рід [4, с. 456–462; 9, с. 1440–1442]. Найбільш ґрунтовно ці уявлення зафіксовані в численних записах ХІХ–ХХІ ст., архівах Інституту народознавства НАН України та колекціях Музею Івана Гончара [10; 11; 12].

У сучасному медіапросторі образ мавки набуває нових сенсів і стає важливим елементом культурного опору. Найвідоміший приклад – повнометражний анімаційний фільм режисерського дуету Олександри Рубан та Олега Маламужа «Мавка: Лісова пісня» (2023). Сюжет фільму базується на однойменній драмі Лесі Українки та автентичних народних міфах [3, с. 318; 14]. Тут мавка постає не як зла істота, а як захисниця природи, кохання та справедливості. Фільм зібрав мільйони переглядів та став одним із найуспішніших українських анімаційних проєктів [14]. У контексті війни цей наратив сприймається як символ боротьби за власну землю та культуру.

Короткометражні формати також активно працюють з образом мавки. У короткометражці «Мавка» 2020 р. режисера Марії Кондратюк мавка постає метафорою небезпеки та внутрішнього конфлікту під час дорослішання. Фільм режисера Джека Лоренсона «The Mavka» (2023) – це готичний хорор, що досліджує тему горя й одержимості духом. У короткометражному фільмі «Sviato» (2022) мотив русалок і мавок сприяє осмисленню втрати, пам'яті і болю у сучасних умовах війни.

Логічно, що такі приклади показують різні можливості медіа: повнометражне кіно звертається до масової аудиторії й викликає сильний емоційний відгук, короткометражки ідеально підходять для фестивалів, YouTube, TikTok та швидкого поширення, а анімація дає змогу візуально відтворити обряди – зокрема плетіння вінків – без ризику сенсаційності. Так само цінним є використання образу мавки для розвінчання російських пропагандистських наративів. Російська пропаганда постійно просуває ідею єдиної слов'янської міфології та спільної спадщини, стверджуючи, що українські вірування – це лише регіональний варіант російських казок чи давньоруських міфів. Образ мавки ефективно спростовує ці твердження. Українська мавка – це трагічна істота, що карає за порушення етичних норм: зраду, наругу над природою, насильство [3, с. 314–316; 8, с. 1470]. Ці якості відображають окремий моральний кодекс української традиції, зафіксований у фольклорі Полісся, Карпат і Центральної України.

У фільмі «Мавка: Лісова пісня» та вищезазначених короткометражках мавка постає як автономна, сильна жіноча постать, що захищає свою територію й ідентичність, а це відкрито суперечить російським наративам про Україну як «молодшу сестру», яка нібито не має власної суб'єктності. Через реконструкцію обрядів проводів русалок або візуалізацію мавки як захисниці лісу медіа чітко показують: українська міфологія – не периферійна частина слов'янського світу, а самостійна система, що розвивалася століттями окремо від російської традиції [13; 14].

Отже, наведений матеріал доводить, що образ мавки в медіа – це не просто про міфологію і літературу, а про спосіб зачепити аудиторію емоційно та інтелектуально, водночас розвінчуючи пропагандистські міфи. Від фольклорних записів ХІХ ст. до сучасних фільмів і короткометражок, образ Мавки перетворився на інструмент збереження ідентичності, культурного опору та просвіти. Саме тому тема потойбічного світу в українських віруваннях має величезний потенціал для створення достовірних, впливових і патріотичних медійних наративів.

Джерела та література

1. Буйських Ю. Смерть і потойбічний світ в уявленнях українців. *Народознавчі зошити*. 2017. № 6. С. 1465–1476.
2. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу. Т. 1–2. Київ: Обереги, 1993. 589 с.
4. Гнатюк В. М. Вибрані статті про народну творчість. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. 416 с.
5. Грушевський М. С. Історія української літератури. Т. 1. Київ: Либідь, 1993. 392 с.
6. Знойко О. П. Міфи Київської землі та події стародавні. Київ: Молодь, 1989. 304 с.

7. Качмар М. Уявлення про смерть і потойбічний світ у традиційній культурі українців. *Народознавчі зошити*. 2017. № 6. С. 1438–1447.
8. Лозко Г. С. Українське язичництво. Київ: Український центр духовної культури, 1994. 328 с.
9. Огієнко І. Дохристиянські вірування українського народу. Київ: Обереги, 1991. 424 с.
10. Світоглядні уявлення та народна демонологія українців. *Музей Івана Гончара*. URL: <https://honchar.org.ua/blog/svitoglyadni-uyavlennya-ta-narodna-demonologiya-ukrayintsiv-i148>
11. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / упоряд. А. П. Пономарьов та ін. Київ: Либідь, 1991. 640 с.
12. Філософські аспекти потойбічного світу в українській міфології / за ред. Ю. С. Сабадаш. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Філософія, соціологія, культурологія. 2024. Вип. 29.
13. Сучасне українське кіно за мотивами української міфології. *Чарівний світ UA*. 19 березня 2021. URL: <https://magicworld.com.ua/news/ukrainske-kino-za-motyvmu-mifolohii/>
14. Мавка: Лісова пісня – офіційний сайт фільму. URL: <https://mavka.ua>

Бралатан Яна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЛЕСЯ УКРАЇНКА В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Ключові слова: Леся Українка, інформаційний простір, стріт-арт, мурали, пам'ятники, культурна пам'ять, міфологізація.

Key words: Lesia Ukrainka, information space, street art, murals, monuments, cultural memory, mythologization.

В умовах боротьби українського народу за збереження своєї державності відбувається процес переосмислення власного минулого, пантеону його героїв. Показовим є трансформація образу Лесі Українки, яка в публічному просторі від літературної ікони набула рис мультимедійного символу національної стійкості, феміністичної сили та культурної ідентичності. Оновлений образ української поетеси активно продукується у роботах стріт-арту, анімаційних творах, підлягає літературному переосмисленню та використанню у публічних заходах. Водночас у пошуках нового, нестандартного прочитання Лесі Українки автори проєктів іноді аж занадто сильно викривлюють історичну постать, вдаючись до надмірної героїзації, що призводить до неправильної інтерпретації її постаті в майбутньому.

Публічний образ Лесі Українки та його трансформацію в сучасних умовах в українській історіографії не досліджували. З огляду на це, мета дослідження полягає у систематизації форм присутності образу Лесі Українки в сучасному публічному просторі, аналіз механізмів її міфологізації в цифрову еру та визначенні ролі історичної постаті у формуванні національної ідентичності.